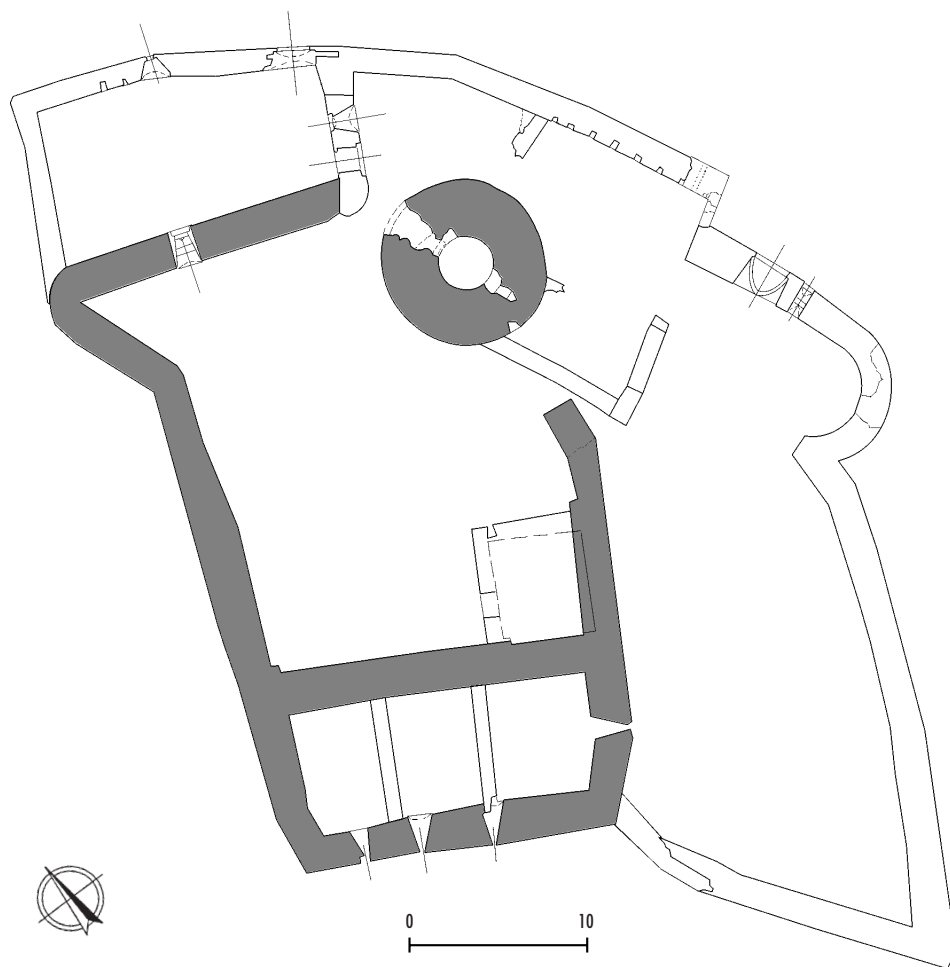

KE STAVEBNÍ PODOBĚ RANĚ GOTICKÉHO PALÁCE HRADU VALDEKA

VLADISLAV RAZÍM

Hrad Valdek v Brdech (okr. Příbram) představuje ve svém vývoji, který byl prakticky ukončen již koncem středověku, především pozoruhodnou raně gotickou stavbu. Nepřímo je doložen pro první polovinu 60. let 13. století,¹⁾ ale nelze vyloučit, že stál již podstatně dříve. Již kolem roku 1260 totiž existoval nedaleký augustiniánský klášter na Ostrově (později sv. Dobrotivá), založený údajně Oldřichem Zajícem z Valdeka.²⁾ Výstavbu kláštera předcházející panskému sídlu pokládáme za nepravděpodobnou. Budovatelem valdeckého panství byl rod Buziců, jehož reprezentanti v nepřetržité řadě až do sklonku vlády Jana Lucemburského, kdy Valdek přestali vlastnit, zastávali přední místa u královského dvora.³⁾ Lze tedy k Valdeku přistupovat jako k jednomu z nejdůležitějších šlechtických hradů nejstarší časové vrstvy, který měl teoreticky dobré předpoklady citlivě reflektovat dobové trendy právě již od samotného svého vzniku.

Dnešní stav zříceniny neumožňuje studovat počáteční období existence hradu z hlediska umělecko - historického, naproti tomu však poskytuje množství jiných informací, které přispívají k rekonstrukci raně gotické stavební podoby sídla. Tento dílčí příspěvek vychází z průzkumu a dokumentace hradu, prováděných různými metodami v souvislosti s první etapou konzervace jeho rychle chátrajícího zdiva, realizovanou roku 1999. Cílem je upozornit na jednu z důležitých vypovídacích hodnot nejstarší stavební etapy hradu, která má obecnější význam

Obr. 1: Valdek, půdorys hradu v úrovni přízemí podle J. Muka (cit. v pozn. 1, neupravováno). Tmavě vyznačena autorem předpokládaná nejstarší stavební fáze.

a rovněž nepostrádá metodické zajímavosti. Předpokládáme, že další poznatky o hradu budou v budoucnu prezentovány v návaznosti na pokračující průzkum.

Stavebním vývojem Valdeka se doposud zabývali zejména Dobroslava Menclová,⁴⁾ po ní dosud nejpodrobněji Jan Muk ve stavebně - historickém průzkumu z roku 1976,⁵⁾ následně několikrát Tomáš Durdík⁶⁾ a nedávno Jan Anderle.⁷⁾

1) J. Muk, O. Novosadová, Hrad Valdek, stavebně historický průzkum, SÚRPMO Praha 1976, rkp. Listina s poprvé uvedeným predikátem Oldřicha z Valdeka z roku 1263 však byla nově označena za nespolehlivou (CDB V/1, č. 381).

2) P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn, Encyklopedie klášterů, Praha 1997, s. 691 - 693; P. Zahradník, Svatá Dobrotivá, klášter - dějiny, 1999, rkp.

3) Srov. pozn. 1.

4) D. Menclová, České hrady I, Praha 1976, s. 145 - 148.

5) Srov. pozn. 1.

6) T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 1999, s. 578 - 579, a tam uvedená literatura.

7) J. Anderle, Otázky vztahů mezi stavbami hradů Volfštejna a Valdeku, Archaeologia historica 23, 1998, s. 399 - 408.

Obr. 2: Valdek, celkový pohled na palác z koruny válcové věže (foto autor, 1999).

Obr. 3: Valdek, pohled z exteriéru hradu na západní hradební zeď a část paláce (vpravo), vzájemně oddělené svislou spárou v rozsahu přízemí. Otvor nad spárou patří vyústění chodbičky v síle nádvorní zdi (foto autor, 1999).

Hrad stojí na převážně slepencové, značně nerovné ostrožně a byl vystavěn z lomového kamene vyskytujícího se přímo na staveništi či v nejbližším okolí, který je většinou velmi obtížně opracovatelný. Zejména stavební spáry a dimenze zdiva dovolily J. Mukovi rozlišit nejstarší jádro hradu, a tak zásadním způsobem překonat rekonstrukci D. Menclové, která celý komplex považovala takřka za dílo jediného záměru. Mohutná obvodová zeď, zakončená zčásti dochovaným cimbuřím, kopírovala hrany skalního útesu do té míry, že na severozápadě vytvořila ostroúhlý výběžek.

Na jihu pojala jednopatrový, v pozdní gotice zvýšený palác, a na severovýchodě do ní byl vložen válcový bergfrit. Svislé spáry, na něž po J. Mukovi znovu upozornil J. Anderle, a odlišná skladba materiálu ukazují, že v první mikrofázi byla vystavěna přízemní část paláce (obr. 3) a část konstrukčně související obvodové zdi na východě. Teprve potom zbyla část hradby, jejíž úseky navazující na bergfrit se však v nadzemní části nedochovaly (obr. 1).

Palác o vnějších rozměrech půdorysu asi 23×13 m zaujal nejlépe chráněnou a zároveň mírně vyvýšenou jižní část skalní ostrožny. Ze tří stran jsou jeho obvodové zdi součástí obvodové zdi celého hradního jádra, jen na severní straně palác uzavírá přímá nádvorní zeď, na obou stranách s bočními zdmi provázaná (obr. 2). Vnější stěny obvodových zdí jsou znatelně kónické, jak je nejlépe patrné na obou jižních nárožích paláce, která byla svázána pouze z lomového kamene (obr. 4).⁸⁾

Přízemí paláce je dnes z větší části zasypané, zejména v západní třetině. Původně bylo zřejmě tvořeno jediným prostorem, osvětleným čtyřmi šterbinovými okénky. Okénka mají nálevkovitě se sbíhající špalety, nad vnitřní polovinou segmentově klenuté a ve zbylé části přeložené kamennými deskami. Stojky vnějších ústí jsou jednotně vyzděny z lomového kamene a nadpraží tvoří přitesaný kus tmavě zeleného tufu. Dochované důlky prozrazují, že v ose okének byl vložen svislý dřevěný nebo železný prut (obr. 4). Hustě řazené mohutné stropní trámy 8 m širokého přízemí, vzájemně vzdá-

lené nejvýš 15 cm a kladené v příčném směru (obr. 5), byly na jižní straně, kde to lze sledovat, zasazeny až 140 cm hluboko do síly zdiva. Otisky malty ukazují, že části trámů zasazené ve zdi byly jak hrubě hraněné, tak takřka nepřitesané. V masě zdiva pak byly stropní trámy na plát spojeny kolmými břevny, jejichž vzdálenost od líců obvodové zdi nebyla zcela jednotná. Vnitřní líc zdiva nad trámy mírně odskakuje.

8) J. Anderle (cit. v pozn. 7) a T. Durdík (cit. v pozn. 6) mylně spojují kónický tvar vnějšího pláště paláce teprve s jeho pozdějšími úpravami.

Také patro paláce nebylo původně dělené zdmi; stropní trámy však byly oproti přízemí subtilnější, bez kolmého ztužení v mase zdiva, do níž byly zasaženy jen zhruba 50 cm hluboko (obr. 5). Rovněž mezery mezi trámy byl oproti přízemí poněkud větší. Podoba kapes stropních trámů obou podlaží a jejich vztah k okolnímu zdivu svědčí pro jejich vznik současně s výstavbou obvodových zdí paláce. Líc obvodové zdi nad trámy na jižní straně narozdíl od přízemí nestupuje. Kromě zasypaných, z interiéru paláce dnes nepřístupných přízemních okének byl palác osvětlen v 1. patře třemi většími okny, jejichž raně gotickou podobu však neznáme. Dochovaná okna s největší pravděpodobností vznikla zvětšením starších oken v pozdní gotice, pouze nika středního z nich, charakteristická pravoúhlým půdorysem, lomeným záklenkem a postranními sedátky, může být původní (obr. 5). Okna se vzájemně liší podobou špalet i tvarem a výškovou úrovní záklenků, z nichž západní dokonce mírně kolidoval se stropními trámy, ostění beze stop zanikla. Dvě pozdně gotická okna ve 2. patře mají jednotné provedení špalet s dvojicemi sedátek, lišila se však tvarem ostění. Východní z obou oken si uchovalo obdélné pískovcové ostění, jehož hrana je kromě dolní části stojek okosená. Druhé okno mělo ještě ve 2. polovině 70. let 20. století lomené neprofilované ostění, které dnes však nelze nalézt ani na původním místě ani na povrchu sutě při úpatí zdi. Z dochovaného snímku⁹⁾ je patrná pozoruhodná skutečnost, že lomené ostění okna bylo vytesáno převážně z odolnějšího pískovce, na němž nebyly zřejmé větší stopy koroze, zatímco pravá stojka (a snad i již dříve zmizelý parapetní díl) byla provedena z málo odolného, drobného tufu tmavě zelené barvy (shodného s překlady okének přízemí). Na snímku již měl podobu beztvářého fragmentu, jehož původní hmota z větší části v důsledku koroze zcela zanikla. Obě ostění původně uzavírala mříž. Dalším pozoruhodným detailem souvisejícím s pozdně gotickou úpravou paláce byl krb, jehož zbytky se uchovaly v jihovýchodním koutě (obr. 16). O jeho druhotném vložení svědčí především sporadické zavázání fragmentů zděného pláště do líce obvodových zdí a skutečnost, že tento plášť narušil pravidelnou řadu stropních trámů (obr. 17). Sopouch komína také nebyl vložen do masy zdiva.

Nejzajímavější je západní obvodová zeď paláce (obr. 6, 7, 8, 9). V úrovni bývalého prvního patra je zde přibližně uprostřed situován průchod, jehož boční stěny jsou konvexně vyduť. Jejich tvaru odpovídají také otisky šalování segmentové klenby, kterou těsně za ostěním portálku tvořil napříč položený kámen obloukovitého tvaru a ve zbylém průběhu

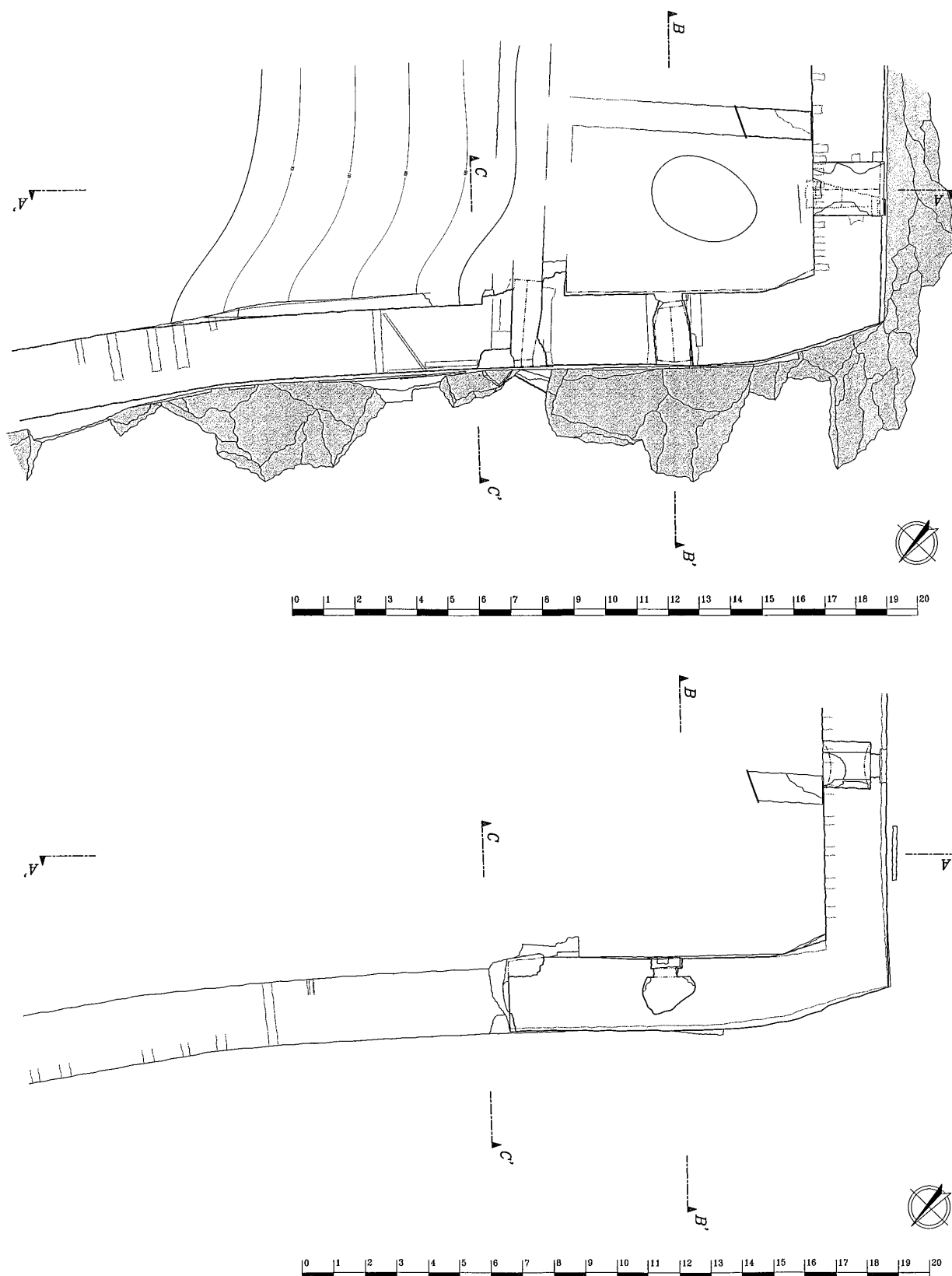
Obr. 4: Valdek, pohled z koruny hradby příhrádku na východní průčelí paláce. Uprostřed okénko přízemí, vlevo zřetelně kónické nároží, jehož horní zaoblená část souvisí s nástavbou komína krbu (foto autor, 2000).

Obr. 5: Valdek, detail vnitřní strany jižní zdi paláce. Dole část záklenku okénka zasypaného přízemí, následují kapsy stropních trámů přízemí, střední okno 1. patra a kapsy stropních trámů stejného podlaží (foto H. Heckelová, 1999).

klenáky z lomového kamene. Vstup z paláce byl lemován zaniklým, nejspíše pravoúhlým portálkem, jehož někdejší existenci prozrazuje obvodový ozub. Světlá šířka ostění nedo-

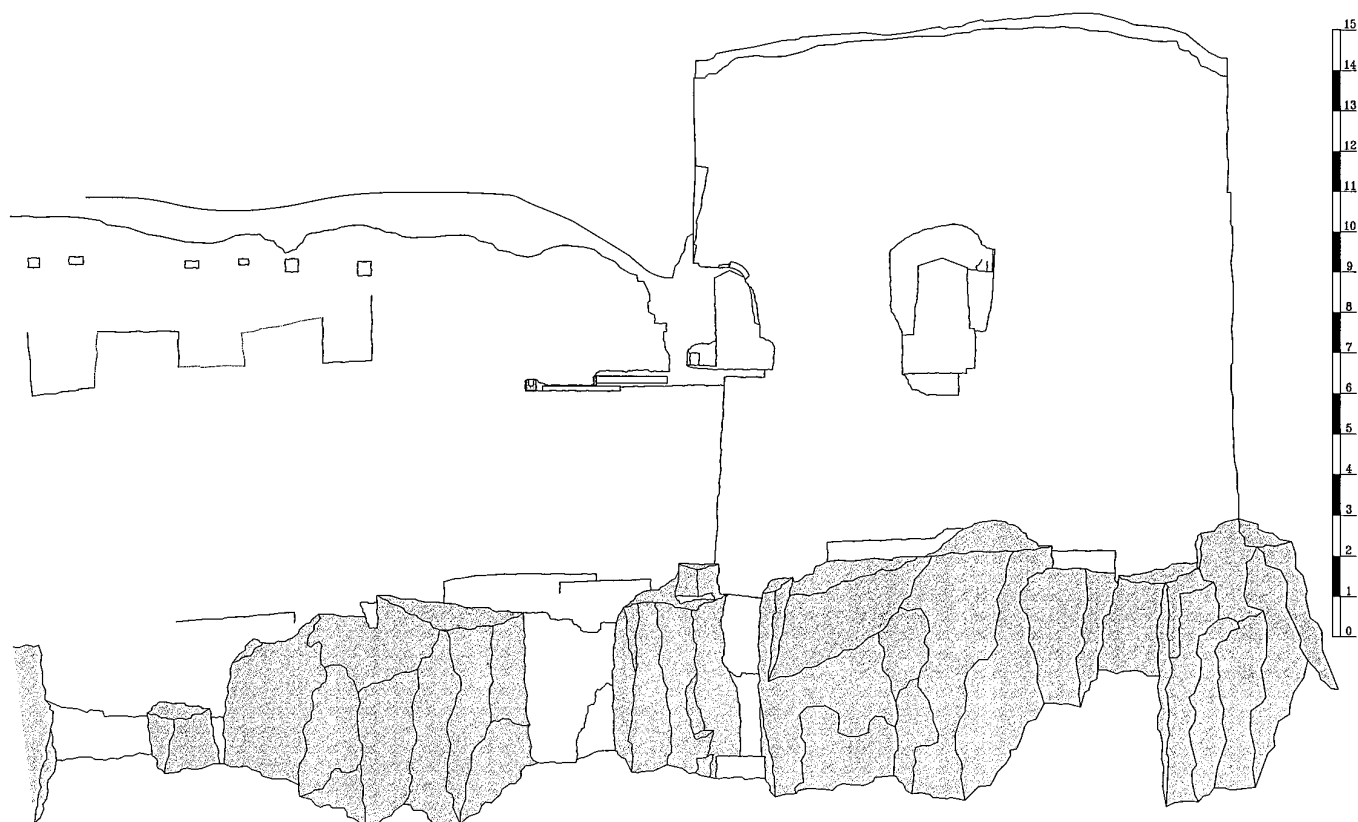
9) Srov. pozn. 1.

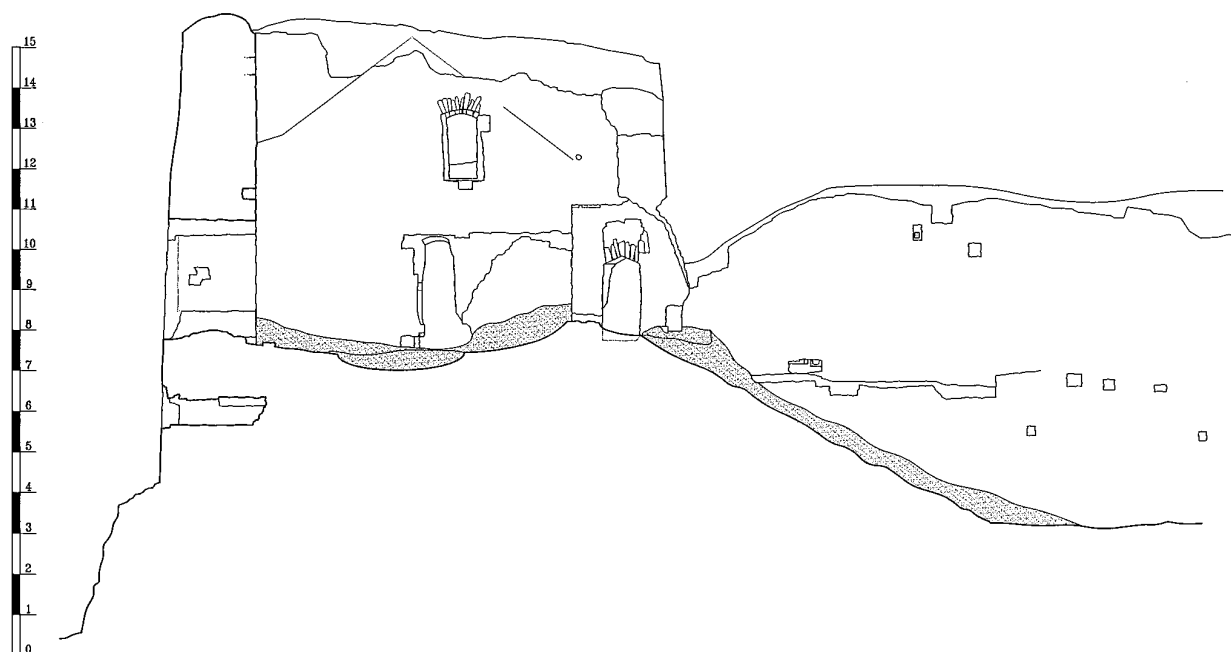
Obr. 6: Valdek, půdorys západní části paláce v úrovni 1. (nahore) a 2. patra (zaměření M. Černý a kol., 2000).

sahovala 80 cm, výška činila téměř 200 cm. V úrovni vnějšího líce obvodové zdi byl průchod 125 cm široký a ústil do arkýře, z někož se dochovaly pouze malé fragmenty bočních zdí. Podle zlomků cihel v konvexních bočních stěnách byl průchod patrně dodatečně mírně rozšířen. Blíže posoudit dnes pro nepřístupnost nemůžeme ani konstrukční vztah

vnějšího líce obvodové zdi paláce ke zbytkům zdiva arkýře. Přesto lze předpokládat, že byl průchod s arkýřem původní součástí stavby. Vzhledem k odlámání podlahy průchodu, která ležela asi 110 cm nad trámy podlahy patra paláce, totiž můžeme pozorovat, že asi 30 cm pod někdejší úrovní podlahy bylo napříč obvodovou zdí paláce současně s je-

Obr. 7: Valdek, západní průčelí paláce a části hradební zdi. Vyznačeny obrysy původního cimbuří a viditelných trámových výztuh (zaměření - srov. obr. 6).

Obr. 8: Valdek, vnitřní strana západní zdi paláce a část navazující hradební zdi. Vyznačen zachovaný obrys štítu (zaměření - srov. obr. 6).

ji výstavbou vloženo několik mohutných trámů, jejichž průměr přesahoval 30 cm. Trámce byly velmi hustě kladené; dochovaly se stopy dvou pod jižní špaletou průchodu, vzájemně oddělené jen 13 cm širokou mezerou, stopu třetího trámu lze vysledovat pod severní špaletou. Trámy neprocházely celou mocností zdi, a nenesly tedy arkýř,¹⁰⁾ ale končily přibližně 70 cm od jejího vnějšího líce. Koncentra-

ce ztužujících trámů patrně reflektuje obavu stavitele ze statického oslabení zdiva právě průchodem do arkýře, který zřejmě sloužil jako prevet.

Severně od vstupu do arkýře, v severozápadním rohu paláce, je další průchod napříč masou obvodové zdi (obr. 14). K východu předstupující odlámané zdivo po jeho obou stranách ukazuje, že tento průchod byl přímým pokračováním bezmála 100 cm široké chodbičky, vynechané v síle nádvorní zdi paláce. Průchod byl k vrcholnici lomené klenby

10) Mylně to uvádí J. Muk, cit. v pozn. 1.

Obr. 9: Valdek, vnitřní strana západní zdi paláce (foto autor, 1999).

s otisky šalování 215 cm vysoký, podlaha, jejíž původní úprava se nedochovala, ležela asi o 50 - 60 cm výš než v průchodu do arkýře. Půdorys průchodu je výrazně asymetrický; zatímco severní špaleta probíhá v návaznosti na stěnu chodbičky v síle zdi takřka přímo, jižní špaleta se segmentově stáčí, a způsobuje tak výrazné zúžení prostoru u vnějšího, západního líce obvodové zdi (obr. 6). Zdivo je na této straně odlámáno, pomyslným prodloužením špalet lze však stanovit, že vyústění průchodu na vnějším líci zdiva paláce nebylo širší než 65 cm. Ani tento rozměr však nebyl konečný, neboť se zde dochoval zbytek horní části ostění ze zeleného tufu, které nepochybně vymezovalo ústí ne širší 50 - 60 cm. Protože se zbytek ostění skládá ze dvou částí, oddělených svislou spárou právě v ose ústí, nebyla horní část ostění tvořena rovným překladem, ale klenutým tvarem, ať už hrotitým nebo půlkruhovým. Lze tedy dospět k závěru, že chodbička v síle nádvoří zdi byla v mase západní obvodové zdi zakončena výrazně se zužujícím výběhem, který ústil do úzkého a snad poměrně vysokého okénka, vymezeného klenutým ostěním. Malá šíře otvoru a sama existence ostění vylučují, že by chodbička původně ústila do arkýřového prevetu na západní fasádě paláce, jak se domnívá některá dosavadní literatura.¹¹⁾ Není také pravděpodobné, že okénko mělo pouze osvětlovací funkci, neboť osvětlit chodbičku v síle nádvoří zdi bylo jistě možno jinými, méně náročnými způsoby. Předpokládáme proto, že okénko mohlo mít ve skutečnosti funkci střílny, opatřené komorou pro obsluhu. Podobně jako pod průchodem do arkýře, bylo také zdivo u této komory ztuženo 30 cm silnými příčnými trámcí, které opět nedosahovaly až k vnějšímu líci. Zjistit lze dnes existenci dvou těchto trámců, z nichž jeden byl osazen v jižní špaletě v úrovni podlahy a druhý ve vzdálenosti 32 cm od severní špalety.

11) Naposled T. Durdík, cit. v pozn. 6.

Také ve vyšší úrovni vykazují interiérové průčelí západní zdi paláce důležité detaily. Zřetelné šikmé spáry především vymezují tvar původního štítu sedlové střechy, který se dochoval v celé výšce, chráněný pozdějšími trojúhelnými nadezdívkami. Jeho ramena stoupají v úhlu zhruba 35 - 37° (obr. 8, 9). Na štítu jsou při pohledu z interiéru paláce nápadně zejména dvě skutečnosti. Jednak není oddělen od lince zdiva v patře obvyklým horizontálním ústupkem, který by jej zeslabil na postačující mocnost, jednak je ve štítě umístěn původní otvor, k vrcholnici segmentového záklenku 156 cm vysoký a světlé šíře 75 cm. Po stranách a pod záklenkem se dochoval charakteristický pravouhlý ozub, který je neklamným důkazem zaniklého tesaného ostění (obr. 6, 11). Otvor je přitom situován výrazně vpravo od

svislé osy štítu. Zjevně nešlo o pouhé osvětlovací okénko půdního prostoru, ale o vstup s portálkem, který vedl na vnější stranu štítu. Tento předpoklad, na něj upozornil již J. Muk¹²⁾ potvrzuje detailní průzkum vstupu. Jeho špalety jsou pouze 67 - 70 cm hluboké, bez stop uzavírání, a zakončují je původní pravouhlá nároží, za nimiž na obou stranách kontinuálně navazuje líc. Udaná hloubka špalet je tedy totožná s tloušťkou zdiva štítu. Prostor za portálkem je bohužel velmi malý a neumožňuje pozorovat větší plochu vnějšího líce štítu. V jeho okolí je masa nevrstveného, ale vápennou maltou spojovaného lomového zdiva.

Situace a podoba štítu nutně vedou k závěru, že průchod vedl na ochoz, jehož existenci také napovídá mocnost obvodového zdiva paláce, která i v koruně přesahuje 225 cm. Potvrzení dále poskytuje pohled na příčný profil zdi od severu, z koruny západní části hradby (obr. 13, 15). Jasně se zde rýsují dvě svislé spáry, které vymezují dvě postranní části zdiva o přibližně shodné síle kolem 70 cm a mezilehlý blok, široký asi 105 cm. Vnější, západní část zdiva lze pokládat za předprsní zídku ochozu, jehož prostor byl později vyplněn střední, širší částí zdiva. Složitější je otázka původu východní, do interiéru paláce otočené části tohoto trojdílného zdiva. V pohledu od severu jde totiž o hmotu, která již není totožná s původním štítem, ale představuje jeho pozdější nadezdívku (obr. 9, 14). Vysvětlení poskytuje struktura zdiva, z níž lze zřetelně vyvodit, že oba postranní díly zdiva jsou starší než střední díl, který je dodatečnou výplní. Také otvor po kulatině samonosného lešení, dochovaný v nadezdívce štítu těsně nad jeho severní patou (obr. 8), odpovídá svou hloubkou mocnosti štítu. Ochoz tedy slou-

12) J. Muk (cit. v pozn. 1, s. 27) však vstup pokládal za okno a řešení otázky případného ochozu ponechal budoucímu zpřístupnění niky uvažovaného okna. Na tomto místě se z úsporných důvodů nemůžeme věnovat podrobné polemice o řadě detailů a jejich interpretaci s dosavadní literaturou.

Obr. 10: Valdek, detail horní části jihozápadního rohu interiéru paláce. Vpravo nad kapsami stropních trámů 1. patra je vidět oblé navázání paty střešního štítu na jižní zeď (foto autor, 2000).

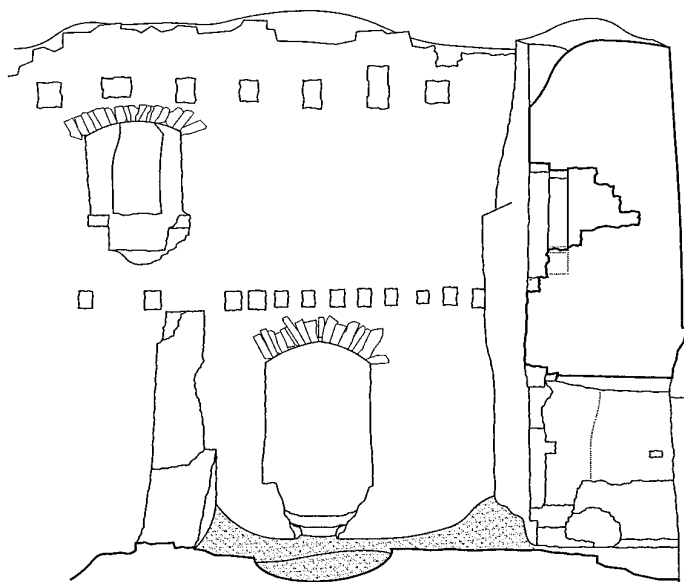
žil i po nadezdění štítu a jeho ulička byla vyplněna zdívem až později. V severním pohledu na profil trojdílné zdi lze také spolehlivě určit úroveň podlahy někdejšího ochozu, která byla takřka shodná s úrovní horní plochy stropních trámů 1. patra paláce. Podlaha průchodu ve štítě tedy byla o několik decimetrů vyvýšená nad úroveň ochozu, aby na ni nemohlo zatékat. Svislá spára oddělující předprsni zídku od zazdívky ochozu stoupá na severním pohledu od úrovně podlahy ochozu do výšky 150 cm a nad ní je již zdivo sceleno (obr. 13, 15). Z toho lze soudit, že se předprseň nedochovala v celé původní výši, včetně předpokládaných zubů cimbuří, které podle analogií mohly sahát do výšky přibližně 200 cm nad podlahu ochozu. Pohled na horní partii západního průčelí paláce s absencí zřetelných spar zazděného cimbuří a situace v drobném prostoru za průcho-dem ve štítě, kde není vidět vnitřní líc předprsně, nasvědčují tomu, že v době zazdění uličky ochozu byla jeho předprseň nepravidelně ubourána. Detailní posouzení ale v budoucnosti umožní teprve lešení. Vrcholová část štítu předpokládanou korunu cimbuří převyšovala zhruba jen o 150 cm, a byla tak při šířce obvodového zdiva paláce a jeho situování na strmé ostrožně pohledům z bližšího okolí hradu skryta. Průchod štítem svým záklenkem nepřevyšoval cimbuří a jeho umístění mimo osu štítu lze nejspíše vysvětlit snahou o jeho skrytí za jedním ze zubů cimbuří, jejichž pravidelná frekvence byla určující.

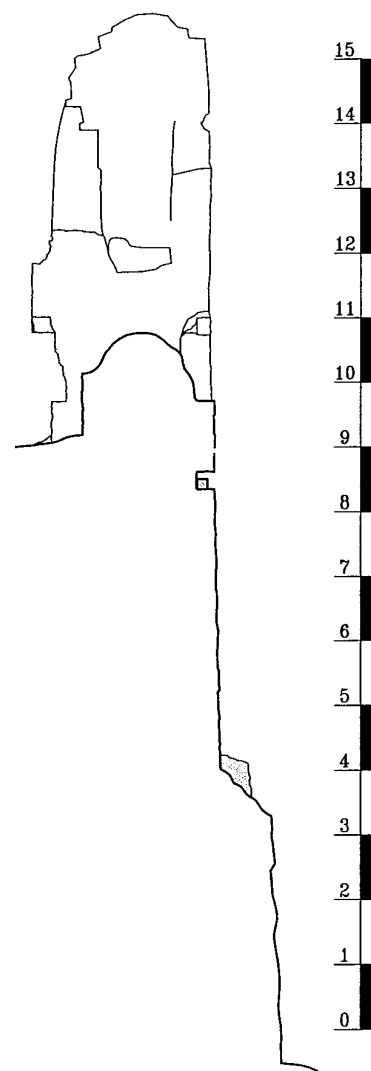
Obr. 11: Valdek, detail vstupu na vnitřní straně západního střešního štítu paláce (foto autor, 1999).

Na interiérové straně západní zdi také můžeme posoudit návaznost obou ramen střešního štítu na severní a jižní zeď paláce. Na levé, jižní straně je pata štítu umístěna 100 až 110 cm nad stropními trámy 1. patra a její křivka je mírně prohnutá do jakéhosi námětku (obr. 8, 9, 10). Tyto detaily nasvědčují tomu, že zde krokve střechy nebyly konstrukčně spojeny se stropními trámy a patrně nelze předpokládat ani existenci samostatných vazných trámů v úrovni konců krokví. Krokve snad byly spojeny hambalky nebo ondřejskými kříži až ve vyšší úrovni. Podle sklonu štítu je také zřejmé, že konce předpokládaných krokví nebyly osazeny až při vnějším líci obvodové zdi, ale podstatně blíže směrem k vnitřnímu líci. Můžeme tedy předpokládat, že ochoz zjištěný na západní straně paláce probíhal také na jižní straně, přičemž konce krokví zde spočívaly na poněkud vyvýšené zídce při vnitřní straně tohoto ochozu.

Detailní studium horních partií vnějšího líce jižní zdi paláce však dnes není možné, podobně jako na západní straně. Poněkud odlišná je situace severní paty štítu. Šikmá spára koruny štítu zde končí v poněkud nižší úrovni než na opačné straně, pod koncem spáry se dochoval otisk zhlaví stropního trámu (obr. 8). Bohužel zde došlo při nadezdění štítu k přelícování zdiva, které původní řešení v tomto koutě paláce setřelo. Za pozornost však stojí skutečnost, že po nadezdění štítu ochoz západní zdi nezahýbal na severní, nádvorní zeď, ale pokračoval přímým směrem. Zda

Obr. 12: Valdek, západní část vnitřní strany jižní zdi paláce. Vpravo řez západní zdi - dole s průchodem do zaniklého arkýře a nahoře se vstupem na někdejší ochoz (zaměření - srov. obr. 6).

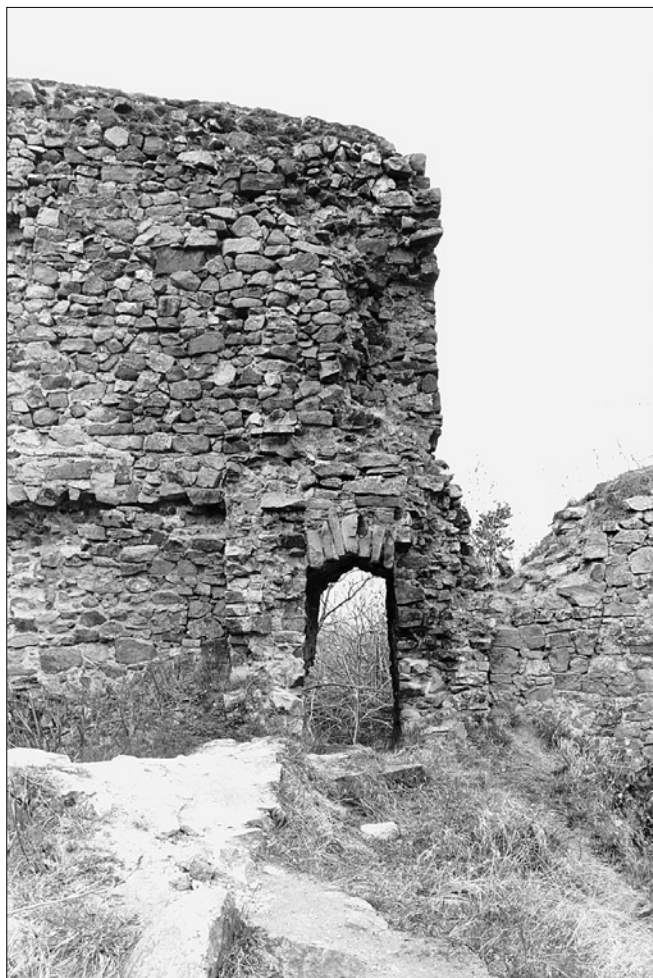
Obr. 13: Valdek, pohled od severu na ukončení horní části západní zdi paláce. Dvě svislé spáry udávající rozsah předprsně ochozu (vpravo), zazdívký ochozu (uprostřed) a částečně zřícené nadezdívký štítu (zaměření - srov. obr. 6).

jde o řešení navazující na raně gotické období, nelze s jistotou určit.

Poznatkům o západní obvodové zdi dobře odpovídají také nálezy na protější, východní zdi, i když se dochovala v menším rozsahu. V úrovni 1. patra zde nebyl žádný otvor. Na severním konci zdi je dobře patrný fragment záklenku vyústění chodbičky v síle nádvoří zdi, analogický jejímu opačnému konci. Nápadná je však větší světlá šíře tohoto konce chodby, dosahující 150 cm (obr. 18). Na vnějším lici je toto vyústění zazděné a nedochovaly se ani stopy původního tvaru či ostění (obr. 4, 20). V pohledu z interiéru paláce můžeme dále vpravo pozorovat fragmenty zmíněného krbu a nad nimi šikmou spáru později nadezděného štítu, která je však znatelně strmější než u štítu západního. Přesto není třeba pochybovat o původnosti tohoto řešení. Shodný jako na západní straně je výškový vztah paty štítu ke stropním trámům. Hluboký otisk krajního stropního trámu v lici zdi pod štítem zde velmi instruktivně dokazuje, že stropní trámy 1. patra nebyly do zdiva vloženy druhotně (obr.

17). Zhruba uprostřed délky štítu je vidět svislou spáru, od níž doleva byl líc druhotně vyzděn; snad to můžeme pokládat za stopu průchodu na vnější ochoz (obr. 16). Severní část štítu se bohužel nedochovala. Důležitý detail byl zaznamenán v roce 1976 J. Mukem.¹³⁾ Shodně se západní zdi zde byla na příčném řezu v pohledu od severu obnažena přibližně v úrovni stropních trámů spodní část ochozové uličky, dodatečně zazděná, kterou z obou stran vymezovaly zdi silné asi 70 cm. Dnešní průzkum v důsledku postupujícího uvolňování závalu destrukce umožňuje tento nález zpřesnit. Pravou svislou spáru, která odděluje vlastní štít od zasypané uličky ochozu, lze překvapivě sledovat v nepřerušném průběhu směrem dolů až do úrovně 145 - 150 cm pod čarou stropních trámů 1. patra (obr. 19). Přitom způsob jejího dolního zakončení nevylučuje, že pokračovala ještě níže, neboť zde není patrná vodorovná zakončující spára, líc je zjevně přezděn. Níže již zdivo kryje hmota de-

13) Srov. pozn. 1.

Obr. 14: Valdek, detail vnitřní strany západní zdi paláce. Dole vstup k vyústění chodbičky v síle nádvoří zdi, vlevo nahoře od záklenku vstupu otisk kapsy stropního trámu 1. patra, nad ním pata štítu s nadezdívkou, jejíž pravá část se zřítla (foto H. Heckelová, 1999).

Obr. 15: Valdek, pohled od severu na ukončení horní části západní zdi paláce, srov. obr. 13 (foto autor, 2000).

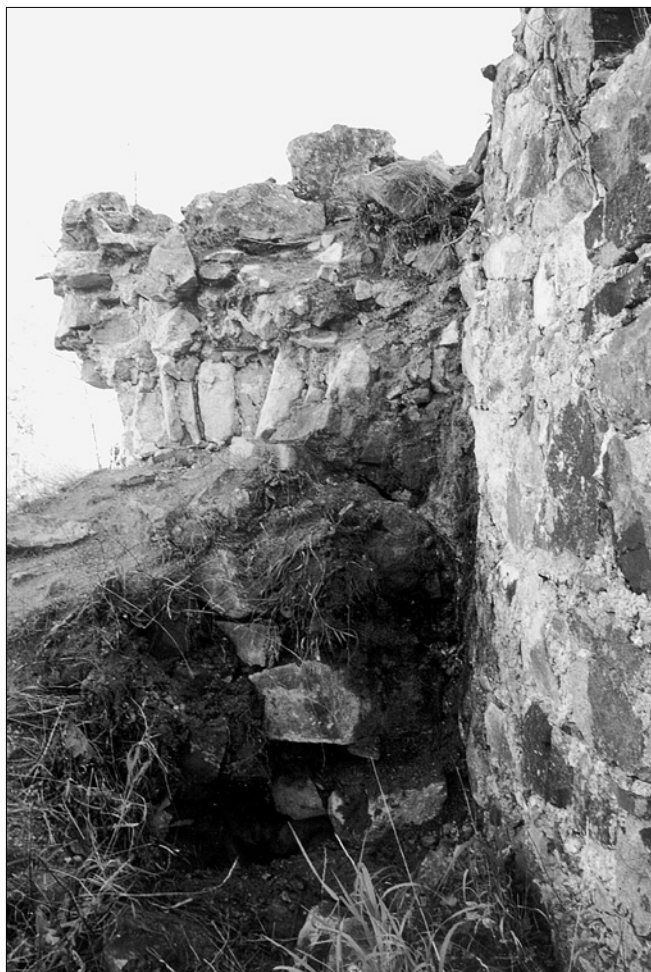
strukce. Vlevo od spáry je zazdívka uličky zalícována ve stejné rovině s fragmentem líce boční stěny chodbičky v síle nádvoří zdi, přičemž dochovaná část záklenku východního konce chodbičky se na jižní straně napojuje na tuto zazdívku (pata záklenku je o 24 cm výš než dolní ukončení spáry). Z toho je zřejmé, že záklenek konce chodbičky vznikl až po zazdění uličky v síle východní zdi. Východní konec chodbičky v síle nádvoří zdi je tedy ve výsledném stavu až dílem některé z pozdějších úprav, čemuž nasvědčuje již jeho uvedená šíře, nápadně se lišící od konce západního. Zatímco západní konec byl zaklenut již zhruba od úrovně vnitřního líce obvodové zdi, na východě mohla být klenba nanejvýš blízko při vnějším ústí, neboť dochovaný původní líc jižní stěny chodbičky

Obr. 16: Valdek, vnitřní strana východní zdi paláce s pozůstatky krbu a druhotně nadezděného štítu (zvýrazněno přímkou). Vlevo návaznost nádvoří zdi (foto autor, 1999).

Obr. 17: Valdek, detail jihovýchodního rohu interiéru paláce. Krajiní lůžko trámu stropu 1. patra svým zahlobením do líce východní zdi dokazuje současný vznik stropu se střešním štítem. Spára štítu vlevo nahore (foto autor, 2000).

Obr. 18: Valdek, detail východního ukončení chodbičky v síle nádvoří zdi v pohledu od západu. Nahore fragment segmentového záklenku (foto autor, 2000).

zde probíhá podstatně dále. Zásadní je zjištěná minimální délka spáry ochozové uličky východní zdi, která dosahuje mnohem níž, než je úroveň paty štítu. Nabízí se výklad, že z chodbičky v síle nádvoří zdi vedlo původně vnitřkem východní zdi schodiště na ochoz, zároveň však nelze vyloučit, že šlo o chodbičku s vodorovnou podlahou, vedoucí například k zaniklému prevetu na východním průčelí paláce. Tuto možnost by mohla podporovat skutečnost, že chodbička v síle nádvoří zdi byla až 3 m vysoká a pokud by chodbička ve východní zdi měla stejnou výšku, nemuseli bychom objevené svislé spáry spojit s horním ochozem, ale s úrovní 1. patra. Východní zeď paláce by tak nebyla dutá pouze nad úrovní ochozu, ale i o podlaží níž. Rozhodnutí by však mohl přinést jen další, hloubkový průzkum, provázený archeologickým výzkumem. Na východním boku paláce lze dobře posoudit rozsah původního líce zdi. Umožňují to jak zřetelné konstrukční vrstvy zdiva, tak také konvexní a znatelně kónické jihovýchodní nároží paláce. Toto intaktní nároží stoupá až do úrovně srovnatelné s úrovní záklenku průchodu v západním štítu a teprve výše po znatelném odsazení přechází z ostré hrany do oblého tvaru, odpovídajícího druhotné nástavbě komína krbu (obr. 4). Lze tedy přijmout závěr, že na východní straně paláce se dochovala původní hmota předprsni zídky ochozu, nejspíše včetně částí zubů cimbuří, jejichž existenci však bude možno opět prověřit až z lešení. Stopy hypoteticky uvažované

ho prevetu nejsou patrné.

Nejméně toho víme o původní podobě nádvoří zdi, která se dochovala jen o málo výš, než je úroveň podlahy 1. patra. Její půdorysné uspořádání lze dnes rozeznat jen v základních rysech a oba vnější líce jsou zakryty destrukcí. Podle dochovaného fragmentu původního líce nad vstupem do jejího západního zakončení měla nejspíše rovný strop, umístěný až 3 m vysoko nad podlahou (obr. 8, 14). Podlaha chodbičky naproti tomu ležela asi 50 cm nad stropními trámy přízemí paláce. Jednoznačné vstupy z nádvoří, hradebních ochozů a interiéru paláce se nedochovaly. Fragment vstupu ze strany nádvoří se však pravděpodobně ukrývá pod druhotně připojenou kolmou zdí přístavky v jihovýchodním koutě nádvoří.

Průzkum paláce tedy umožňuje poměrně podrobnou představu o své raně gotické podobě. V rámci postupné výstavby hradu stál podle uvedených svislých spár na jednom z předních míst, avšak pouze v rozsahu obvodové zdi přízemí, na niž musely časově bezprostředně navázat další konstrukce. Plohostropé přízemí bylo podle dosavadních omezených možností průzkumu nejspíše jednoprostorové, osvětlené čtyřmi šterbinovými okénky. Jediné patro bylo od jihu osvětleno třemi okny, jejichž přesný tvar však bezpečně neznáme, původní pravoúhlé špalety s postranními sedátky a střešovitý záklenek si snad udrželo pouze pro-

střední z nich. Západní zeď podlaží byla prolomena vstupem do arkýřovitě vysazeného prevetu. Dochované zbytky dělicích příček jsou druhotné, nelze však vyloučit existenci zaniklých dřevěných či hrázděných stěn. Otopné zařízení není pro raně gotickou fázi prokázané.

Hustota stropních trámů obou podlaží dovoluje uvažovat o kamenných záklopových deskách, pozoruhodné je také výrazné ztužení obvodových zdí dřevem, včetně propojení stropních trámů mohutnými břevny v mase zdiva. Spolu s kónickým tvarem vnějších liců a nároží to zřejmě reflektuje určitou nejistotu a nezkušenost stavitele, i když užití ztužujících břeven je běžné jak na ostatních stavbách samotného Valdeka (velká věž, hradební zdi), tak na dalších hradech (např. základová část velké věže hradu Žebráka nebo jihozápadní zaoblené nároží hradu Zlenice s křížícími se trámy v několika vrstvách nad sebou). Uvedenému předpokladu by naproti tomu mohla odporovat relativně náročnější, u nás ojedinělá zařízení, za něž lze považovat plochostropou chodbu 1. patra v síle nádvoří zdi, navíc s možnými střeleckými otvory na obou koncích, a ochoz kolem střechy paláce.

Úplný výklad smyslu chodby je velmi obtížný, snad ji lze odvodit z oblíbených komunikací tohoto typu doby románské, známých však především se sakrálních staveb.¹⁴⁾ Chodba zřejmě propojovala ochozy východní a západní hradební zdi a vedl z ní vstup (či vstupy) do patra paláce. Otázka vstupu do ní z prostoru nádvoří zůstává prozatím nezodpovězená. Nevyjasněná je také podoba východního konce chodby, kde se dochovaly stopy složitějšího řešení. Úroveň ochozu západní části hradby se prozrazuje i po jejím dodatečném zvýšení nepravidelně předstupujícím ozubem na vnitřním líci, zvenku se v odpovídající výši a shodném sklonu dochovalo ně-

Obr. 19: Valdek, detail východního ukončení chodbičky v síle nádvoří zdi v pohledu od severu (kolmý pohled k obr. 18). Svislá spára (označena šipkou) je nárožím chodbičky v síle nádvoří zdi přicházející zprava a komunikace nejasného smyslu v síle východní zdi paláce. Do líce zadržky této komunikace byl přiložen záklonek směřující k vyústění na východním průčelí paláce (foto autor, 2000).

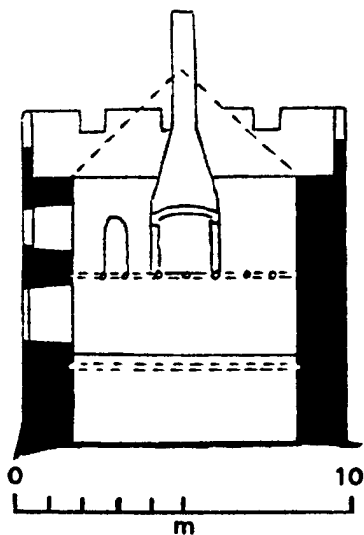

Obr. 20: Valdek, detail východního průčelí paláce (srov. obr. 4) v místě vyústění chodbičky v síle nádvoří zdi. Někdejší otvor je zřetelně nahrazen druhotně provedeným lícem zdiva (foto autor, 2000).

kolik zubů cimbuří (obr. 3, 7, 8). Více dnes nelze k nádvoří zdi paláce bez archeologického výzkumu říci.

Ochoz probíhající v úrovni podlahy půdního prostoru se s největší pravděpodobností uplatňoval na třech stranách obrácených do okolí hradu, předpokládáme jej však i na straně do nádvoří, a to podle úhlu sklonu střechy ve vztahu k obvodové zdi, který odpovídá jižní straně štítu. Vlastní ochoz dosahoval šíře přibližně 100 - 105 cm a zvenku jej chránila 65 - 70 cm silná předprsní zeď, zakončená

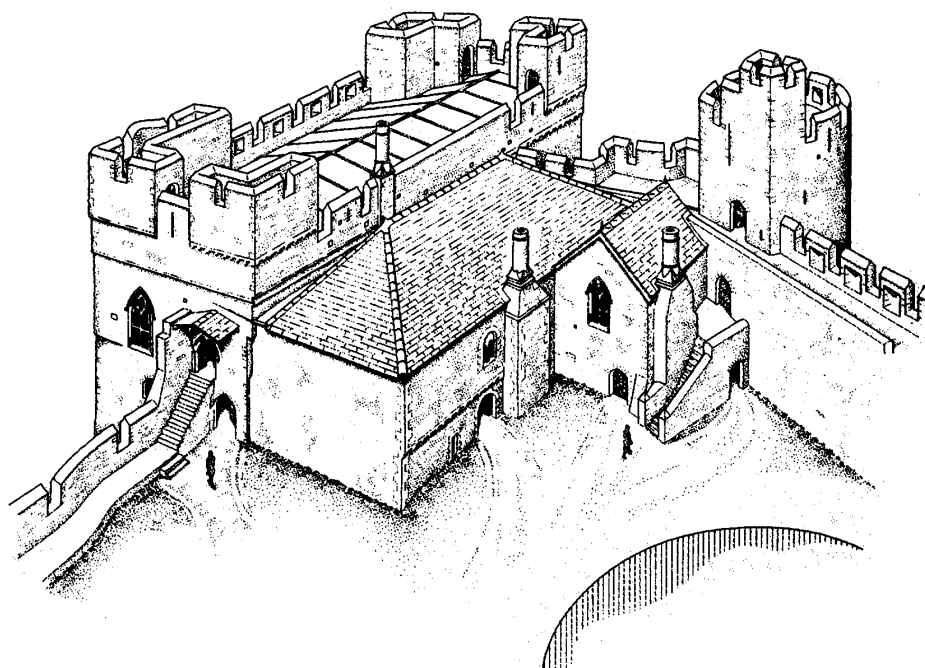
14) Chodbičku obsahovala také jižní zeď paláce nedalekého hradu Žebráka, založeného pravděpodobně rovněž rodem Buziců v pokročilé 2. polovině 13. století (srov. např. T. Durdík, cit. v pozn. 6, s. 641 - 642). Dobu vzniku této komunikace však nelze jednoznačně určit (za upozornění děkuji ing. J. Žižkovi).

Obr. 21: Manorbier, hrad ve Walesu. Rekonstrukce příčného řezu paláce z 12. století, s vyznačeným tvarem střechy, krbem a vstupem k prevetu a ke schodišti v síle zdi na ochoz (podle M. Saltera, cit. v pozn. 18).

Obr. 22: Pembroke, hrad ve Walesu. Interiér paláce (srov. obr. 24) se stopami nízké střechy, konstrukčně přímo spojené s nárožními věžicemi a mezi-
lehlým úsekem předprsně ochozu (foto autor, 2000).

Obr. 23: Pembroke, hrad ve Walesu. Rekonstrukce zastřešení paláce v 2. polovině 13. století, s obvodovým ochozem a nárožními věžicemi (podle N. Ludlowa, cit. v pozn. 19).

nejspíše cimbuřím, podobně jako navazující hradební zdi. Ochoz paláce by tak představoval samostatnou obrannou jednotku, vyvýšenou nad hradební ochozy o celé 4 m. Krokve krovy sedlové střechy pravděpodobně spočívaly na vyvýšené zídce, která zevnitř vymezovala uličku ochozu. Její tloušťka odpovídala asi 70 cm mocnosti bočních trojúhelných štítů. Západním štítem vedl na ochoz z prostoru podstřeší průchod, opatřený portálem, vyloučit nelze existenci druhého průchodu ve východním štítu. Jednoznačně lze však existenci tohoto průchodu potvrdit pouze na západní straně. Jen hypoteticky lze odhadnout typ konstrukce krovy, po kterém se na štítech v dochovaném rozsahu jejich liců nedochovaly otisky ani kapsy (např. tzv. hřebennová vaznice). Výškový vztah ští-

tů k stropním trámům 1. patra napovídá absenci vazných trámů v úrovni konců krokví, které snad nahrazovaly hambalky nebo ondrejské kříže ve vyšší úrovni. Zajímavá je nejednotná strmost obou štítů, kterou lze snad přičíst nepřesnosti stavitele.

Takto rekonstruovaná raně gotická podoba paláce hradu Valdeka je u nás natolik výjimečná právě ochozem na obvodu střechy, že je nutné alespoň stručné srovnání této rekonstrukce s případnými analogiemi.

Dosavadní výzkum českých hradů takovému řešení neznamená, ať už vzhledem k míře poznání jednotlivých staveb nebo pro zánik příslušných detailů destrukcí či pozdějšími přestavbami. Výjimkou je upozornění D. Menclové, že ochoz mohl hypoteticky nést raně gotický palác hradu v Říčanech u Prahy. Tato možnost však dosud nebyla kvůli technickým obtížím bezprostředně ověřena. Autorka vyšla ze skutečnosti, že obvodové zdi paláce nebyly směrem vzhůru zeslabeny ústupky dvou pater, ale podřely si svou tloušťku 1,8 m v celé výšce. Přitom poukázala na analogie mnoha západoevropských, zejména anglických donjonů.¹⁵⁾ Věže a domy či paláce s cimbuřím jsou doloženy například v řadě evropských měst doby románské¹⁶⁾ a není třeba zvlášť zdůrazňovat, že jsou prokázány nebo předpokládány v různé podobě na mnoha hradech v Evropě během celého středověku.¹⁷⁾ Jen výjimečně je však dostupná podrobnější dokumentace příslušných stavebně-technických detailů, které by navíc byly vázány na situaci přímo srovnatelnou s Valdekem, tedy podélnou stavbu se sedlovou střechou, případně se stejně orientovanými zděnými štíty. Není také v možnostech a cílem tohoto příspěvku provést širokou rešerši, proto uvedu pouze několik vhodných příkladů, které jsou mi blíže známy.

Obr. 24: Pembroke, hrad ve Walesu. Pozůstatky obvodového ochozu, nárožních věží a způsobu zastřešení paláce (srov. obr. 22 a 23), pohled z donjonu (foto autor, 2000).

Obr. 25: Chepstow, hrad ve Walesu. Kaple Martenovy věže, 80. - 90. léta 13. století. Detail říms klenby a nízké střechy, přiložené přímo k cimbuří (foto autor, 2000).

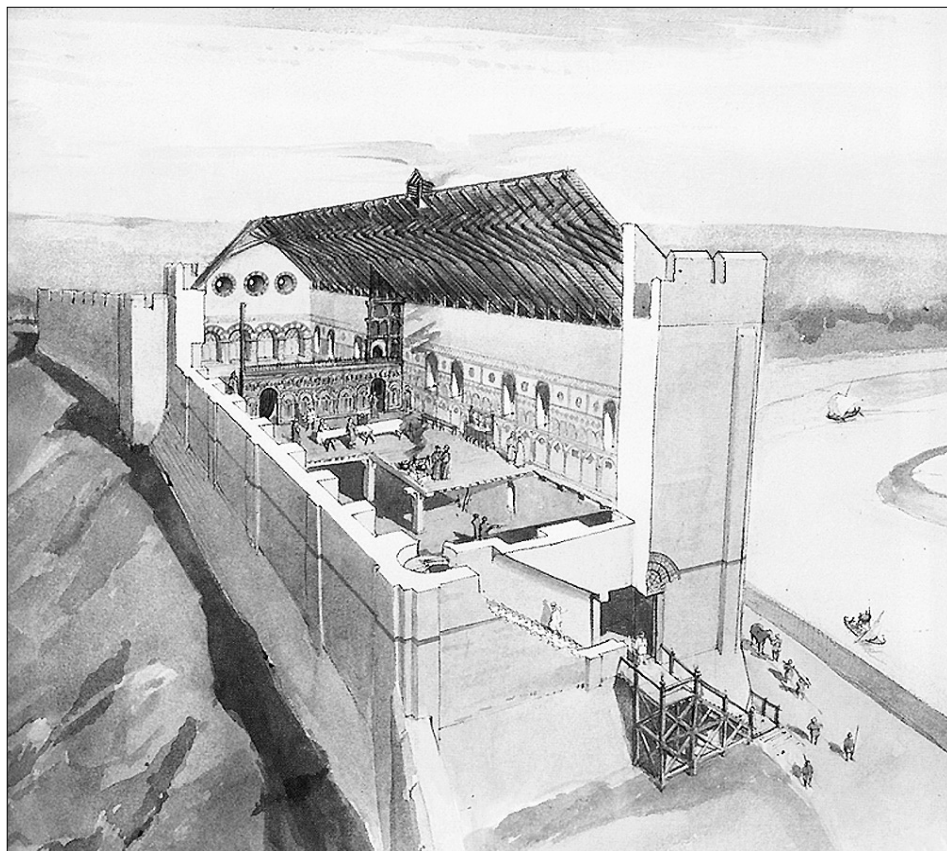
Velmi zajímavou analogií je palác hradu Manorbier v jihozápadním Walesu, datovaný do 2. poloviny 12. století.¹⁸⁾ Přibližně obdélná dvoupátrová budova o vnějších rozměrech asi 20 × 10 m má obvodové zdi v přízemí jen asi 150 cm silné a tato mocnost je zachována až ke koruně. Všechny strany budovy dosud obíhá předprsní zeď s cimbuřím. Vzhledem k nevelké síle zdi musely krokve sedlové střechy

15) Srov. pozn. 4, s. 167.

16) Např. M. Radová, Románské stavitelství, ČVUT Praha 1977.

17) Např. O. Piper, Burgenkunde, München 1912, passim; B. Ebhardt, Der Wehrbau Europas im Mittelalter I - III, Würzburg 1999 (reprint).

18) M. Salter, The Castles of South - West Wales, Malvern 1996; D. J. C. King, J. C. Perks, Manorbier Castle, rep. Archaeologia Cambrensis, b. d.

Obr. 26: Chepstow, hrad ve Walesu. Pokus o rekonstrukci zastřešení a obvodového ochozu velkého paláce v 2. polovině 11. století (podle J. K. Knighta, cit. v pozn. 20).

narozdíl od Valdeka nasedat přímo na vnitřní okraje obvodového zdiva, aby ochoz mohl být dostatečně široký, a střecha neměla zděné štíty. Pozoruhodná je zejména jedna z kratších (západní) stěn interiéru paláce, na níž se v úrovni 2. patra dochoval krb s tubusem komína a vlevo od něj drobný vstup, vedoucí do chodbičky v síle obvodové zdi. Pravá větev této chodbičky vedla vodorovným směrem k převetu předsazenému na průčelí, levá byla schodištěm stoupajícím na horní ochoz (obr. 21).

Tzv. Velká či Severní síň (Hall) hradu Pembroke ve stejné oblasti představuje podobnou sálovou stavbu o vnějších rozměrech asi 18×10 m, která byla mezi léty 1247 - 1296 vložena do prostoru sevřeném románskou hradební zdí se záchodovou věžicí a stejně starou obytnou budovou, zv. Normanská či Stará síň (Hall).¹⁹⁾ Mocnost obvodových zdí jednopatrové stavby dosahovala v úrovni koruny nejvýš 2 m. Zřejmě proto byla předprsní zeď obvodového ochozu mírně konzolovitě předsazena a podobně byl ochoz rozšířen také na vnitřní straně. Otevřený ochoz s cimbuřím se však uplatňoval jen ve středních částech jednotlivých stran paláce, zatímco v rohových partiích byly umístěny pravoúhle zalomené věžicové útvary, které umožňovaly obráncům vystoupit o podlaží výš. Patro paláce bylo zakryto velmi nízkou sedlovou střechou, jejíž hřeben nepřevyšoval cimbuří ochozů a štíty byly přímo zastoupeny předprsní zdi a nárožními věžicemi. Podle dochovaných lůžek a otisků vodorovných trámů a krokví střecha nespočívala na vnitřních

okrajích obvodových zdí, ale dosahovala až k patě předprsní zidky. Obránci se tak nepohybovali po ochozu tvořeném korunou zdi, ale po krytině střechy (obr. 22, 23, 24).

S podobným vztahem střechy k cimbuřím se lze setkat častěji, například na hradě Chepstow v jihovýchodním Walesu, kde můžeme toto řešení konkrétně nalézt na obytné jihozápadní nárožní věži, datované do 20. - 40. let 13. století, nebo na kapli Martenovy věže z 80. - 90. let téhož věku (obr. 25). Na jiných stavbách stejného hradu však byl dosavadním výzkumem rekonstruován systém s ochozem na koruně zdi a krokviemi střech založenými na jejím vnitřním okraji. Nejdůležitější je z našeho hlediska nejstarší obytná budova hradu, obdélný keep o rozměrech asi 35×15 m, datovaný již do 11. století. Během všech jeho vývojových fází až do počátku 14. století, kdy byl také postupně zvyšován, se předpokládá, že sedlová střecha měla

samostatné zděné štíty, při jejichž vnější straně probíhal jako na Valdeku obvodový ochoz (obr. 26).²⁰⁾

Zdá se tedy, že řešení ochozu z Valdeka lze pokládat za jednu z běžnějších variant. Další výzkum našich hradů, včetně studia archivní dokumentace, snad přinese další doklady tohoto zajímavého fortifikačního prvku.

19) N. Ludlow, Pembroke Castle, Pembroke 1991; D. J. C. King, Pembroke Castle and the Town Walls of Pembroke, rep. Archaeologia Cambrensis, b. d.

20) J. K. Knight, Chepstow Castle and Port Wall, Cardiff 1991.

ZUR BAUGESTALT DES FRÜHGOTISCHEN PALAS DER BURG VALDEK

Die Burg Valdek (Bez. Příbram, 50 km südwestlich von Prag) zählt zu den ältesten adeligen Burgen in Böhmen. Nach den schriftlichen Nachrichten entstand sie gegen 1260, eine etwas frühere Gründung ist aber kaum auszuschließen. Die Burgruine enthält zwar keine architektonischen Glieder, die zur Datierung ihrer Entwicklung aus der Hinsicht der Kunstgeschichte hätten beitragen können, sie beinhaltet aber eine Reihe bautechnischer Details, die im Milieu der Burgbaukunst in Böhmen vereinzelt oder sehr selten sind.

Der Beitrag stellt das Teilergebnis der bauhistorischen Untersuchung der Burg dar, die im Zusammenhang mit fortschreitender Sicherung und Konservierung des baufällig werdenden Mauerwerks in Angriff genommen wurde. Einen der bedeutendsten Teile der Burg stellt der Palas dar, der auf dem Gipfel der Burgfelsenzunge steht. Die Untersuchung des Palas ermöglicht eine verhältnismäßig solide Vorstellung von seiner gotischen Gestalt zu erreichen.

Im Rahmen des fortschreitenden Burgaufbaus wurde der Palas, wie die erhaltenen Spuren an Seitenfassaden bezeugen, früher als die anknüpfenden Ringmauerabschnitte gegründet, lediglich jedoch im Ausmaß der Erdgeschossumfassungsmauer, der weiterer Konstruktionsaufbau hat unmittelbar folgen sollen. Das flachgedeckte Erdgeschoss war nach den bisherigen (durch beschränkte Erforschungsmöglichkeiten bestimmten) Feststellungen am ehesten einräumig, mit vier schmalen Öffnungen beleuchtet. Das Obergeschoss war von Süden mit drei Fenstern beleuchtet worden, deren genaue Form und Gestalt uns nicht überliefert wurde, ursprüngliche rechteckige Laibungen mit Seitenbänken und dachförmige Wölbung behielt sich vielleicht das Mittlere. In der Obergeschosswestmauer befand sich Durchgang zum erkerartig ausgekragten Privet. Erhaltene Zwischenwandreste im Obergeschoss stammen aus den sekundär eingebauten Konstruktionen, man kann jedoch nicht Existenz verschwundener Holz- oder Fachwerkwände ausschließen. Für die frühgotische Phase des Gebäudes wurde keine Heizanlage bewiesen.

Die dichte Deckenbalkenlegung berechtigt Überlegungen von eingeschobenen Steinplatten, bemerkenswert ist auch die deutliche Holzverstärkung der Umfassungsmauern, die auch Verbindung der Deckenbalken mit massiven Balken in der Mauerstärke einschloß. Zusammen mit den konischen Außenseiten der Palasmauern und -ecken widerspiegelt es offenbar eine gewisse Unsicherheit und geringere Erfahrung des Baumeisters. Dieser Voraussetzung mögen aber verhältnismäßig anspruchsvollere, in Böhmen auf Grund bisheriger Erkenntnis vereinzelt Einrichtungen widersprechen, wie der kleine flachgedeckte Gang in der Hofmauerstärke im Obergeschoss, darüberhinaus mit möglichen Schützenöffnungen an beiden Enden, und der Palasdachumlauf. Die völlige Erklärung des Sinnes des Gangs in der Hofmauer ist sehr schwierig, vielleicht kann man ihn von ähnlichen beliebten Konstruktionen der Romanik ableiten, die aber vor allem aus den sakralen Gebäuden bekannt waren. Er verband offenbar die Umläufe der östlichen und westlichen Ringmauer mit dem Eingang (den Eingängen) in den Palas. Die Frage des Zugangs zu ihm vom Burghof bleibt bisher nicht beantwortet. Unklar bleibt auch die Gestalt des östlichen Gangabschlusses, wo sich Spuren einer komplizierteren Lösung erhielten. Die Höhe des Umlaufes des westlichen Ringmauerabschnitts verrät sich auch nach der nachträglichen Erhöhung durch eine unregelmäßig vorspringende Abstufung der Innenseite, an der Außenseite erhielten sich in der entsprechenden Höhe und selben Neigung einige Zinnen. Ohne archäologische Erforschung kann man nichts mehr zur Palashofmauer mitteilen.

Die Gestalt des Palassatteldachs verraten Reste beider niedriger frühgotischer Giebel. Im Westlichen erhielt sich der Durchgang vom Dachraum des Palas zu dem an der Außenseite der Giebel in der Dachraumhöhe verlaufenden Umlauf. Jener kam höchstwahrscheinlich zum Ausdruck an drei in die Umgebung der Burg gewandten Seiten, wird aber auch an der Hofseite vorausgesetzt, und zwar nach dem Winkel der Dachneigung im Verhältnis zur Umfassungsmauer. Der eigene Umlauf besaß eine Breite von ca. 100–105 cm und wurde von der Außenseite mit einer Brüstungsmauer (am ehesten mit dem Zinnenkranz) geschützt, ähnlich wie die anknüpfende Ringmauer. Der Palasumlauf hätte so eine selbständige um ganze 4 m über den Ringmauerumlauf höher situierte Verteidigungseinheit dargestellt. Die Sparren des Satteldachstuhls ruhten wahrscheinlich auf der Innenmauer des Palasumlaufs, deren

Stärke jene der Dreiecksgiebel (etwa 70 cm) entsprach. Nur hypothetisch kann man die Konstruktion abschätzen, nach der weder Abdrücke noch andere Spuren im erhaltenen Giebelmauerwerk blieben. Das Höhenverhältnis der Giebel und der Deckenbalken im Obergeschoss zeugt für die Abwesenheit der Gebindebalken, die mit Kehlbalcken oder höher gesetzten Andreaskreuzen ersetzt worden sein mögen. Interessant ist die nicht einheitliche, vielleicht der Ungenauigkeit des Baumeisters zuzurechnende Giebelsteile.

Schließlich wird der mit dem Dachumlauf ausgestattete Palas von Valdek mit einigen Analogien oder ähnlichen Lösungen in Wales (Palas der Burgen Manorbier, Pembroke, Chepstow) verglichen. In einigen Fällen (z. B. Pembroke) die Sparrenenden reichten bis zur Brüstungsmauer. So wurde die eigene Umlauffläche verdeckt und die Verteidiger mußten sich über die Bedachung bewegen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Valdek. Grundriss der Burg in der Höhe des Erdgeschosses nach J. Muk (s. Anm. [pozn.] 1, nicht korrigiert). Dunkel – die vom Autor vorausgesetzte älteste Bauperiode.

Abb. 2: Valdek. Gesamtansicht von der Mauerkrone des Rundturms (Foto des Autors, 1999).

Abb. 3: Valdek. Westliche Ringmauer und Teilansicht des Palas (rechts), im Erdgeschoss deutliche senkrechte Baunaht. Die Öffnung – Mündung des Gangs in der Mauerstärke (Foto des Autors, 1999).

Abb. 4: Valdek. Ansicht der Ostfassade des Palas von der Krone der Vorbaumauer. In der Mitte ein Erdgeschosfenster, links eine deutlich konische Ecke, deren gerundeter Oberteil mit dem Kaminzubau zusammenhängt (Foto des Autors, 2000).

Abb. 5: Valdek. Detail der Innenseite der Palassüdmauer. Unten ein Teil der Wölbung eines Fensters vom teilweise zugeschütteten Erdgeschoss, es folgen Deckenbalkenlager vom Erdgeschoss, mittleres Fenster und Deckenbalkenlager vom 1. Stockwerk (Foto H. Heckelová, 1999).

Abb. 6: Valdek. Grundriss des Palaswestteils in der Höhe des 1. (oben) und des 2. Stockwerkes (Vermessung M. Černý und Koll., 2000).

Abb. 7: Valdek. Westfassade des Palas und des anliegenden Ringmauerteils. Umriss des ursprünglichen Zinnenkranzes und erhaltener Umriss des Giebels (Vermessung vgl. Abb. 6).

Abb. 8: Valdek. Innenseite der Palaswestmauer und ein Teil der anliegenden Ringmauer. Verdeutlichte Partien – erhaltene mittelalterliche Wandflächen und erhaltene Giebelwand (Vermessung s. Abb. 6).

Abb. 9: Valdek. Innenseite der Palaswestmauer (Foto des Autors, 1999).

Abb. 10: Valdek. Detail der oberen Partie der inneren Palassüdwestecke. Rechts über den Deckenbalkenlagern über dem 1. Stockwerk ist der runde Übergang der Westgiebelunterseite zur Südmauer (Foto des Autors, 1999).

Abb. 11: Valdek. Detail des Durchgangs an der Innenseite des Palaswestgiebels (Foto des Autors, 1999).

Abb. 12: Valdek. Westteil der Innenseite der Palassüdwand. Rechts Schnitt durch die Westmauer – unten mit einem Durchgang in einen eingegangenen Erker und Oben mit Durchgang zum einstigen Umlauf (Vermessung s. Abb. 6).

Abb. 13: Valdek. Ansicht des Abschlusses des Oberteils der Palaswestmauer von Norden. Zwei senkrechte Baunahten zeigen den Ausmaß der Umlaufbrüstmauer (rechts), -zumauerung (in der Mitte) und der teilweise eingestürzten Giebelaufmauerung (Vermessung s. Abb. 6).

Abb. 14: Valdek. Detail der Innenseite der Palaswestmauer. Unten Durchgang zur Ausmündung des Gangs in der Hofmauerstärke, links über der Durchgangswölbung ein Deckenbalkenlagerabdruck vom 1. Stockwerk, darüber Giebelfuß mit der Aufmauerung, deren linker Teil eingestürzt ist (Foto H. Heckelová, 1999).

Abb. 15: Valdek. Nördliche Ansicht des Abschlusses des Oberteils der Palaswestmauer, vgl. Abb. 13 (Foto des Autors, 2000).

Abb. 16: Valdek. Innenseite der Palasostmauer mit Resten eines Kamins und des sekundär aufgemauerten Giebels (mit einer Linie verdeutlicht). Links Anknüpfung der Hofmauer (Foto des Autors, 1999).

Abb. 17: Valdek. Detail der südöstlichen Ecke des Palasinneren. Das äußerste Balkenlager des 1. Stockwerkes beweist mit seinem Eintiefen in die Ostmauer den gleichzeitigen Ursprung der Decke und des Giebels (Foto des Autors, 2000).

Abb. 18: Valdek. Detail des östlichen Abschlusses des Gangs in der Hofmauerstärke, Ansicht von Westen. Oben ein Segmentgewölbeabdruck (Fo-

to des Autors, 2000).

Abb. 19: Valdek. Detail des östlichen Abschlusses des Gangs in der Hofmauerstärke, Ansicht von Nordwesten. Die senkrechte Baunaht ist die Ecke des von der rechten Seite kommenden Gangs in der Hofmauerstärke und einer Kommunikation unklaren Sinns in der Stärke der Palasostmauer. In die Zumauerung dieser Kommunikation wurde eine zur Ausmündung an der Ostfassade orientierte Wölbung eingefaßt (Foto des Autors, 2000).

Abb. 20: Valdek. Detail der Ostfassade des Palas (vgl. Abb. 4) mit dem Ort der Ausmündung des Gangs in der Hofmauerstärke. Die einstige Öffnung ist mit dem sekundär ausgeführten Mauerhaupt ersetzt (Foto des Autors, 2000).

Abb. 21: Manorbier (Wales), Burg. Rekonstruktion des Querschnitts durch den Palas aus dem 12. Jh. mit eingezeichneten Dachform, Kamin und Durchgang zum Privet und zur Umlauftreppe in der Mauerstärke (nach M. Salter, s. Anm. [pozn.] 17).

Abb. 22: Pembroke, Burg. Inneres des Palas (vergl. Abb. 24) mit Spuren eines niedrigen, direkt in der Konstruktion mit den Ecktürmchen und dem Bin-

nenabschnitt der Umlaufsbrüstung verbundenen Dachs (Foto des Autors, 2000).

Abb. 23: Pembroke (Wales), Burg. Rekonstruktion der Überdachung des Palas in der 2. H. des 13. Jh., mit Umlauf und Ecktürmchen (nach N. Ludlow, s. Anm. [pozn.] 19).

Abb. 24: Pembroke, Burg. Reste des Umlaufes, der Ecktürmchen und der Überdachung des Palas (vergl. Abb. 23), vom Donjon her gesehen (Foto des Autors, 2000).

Abb. 25: Chepstow (Wales), Burg. Kapelle des Martenturms, 80. - 90. Jahre des 13. Jh. Detail der Gewölbe- und des niedrigen bis zum Zinnenkranz reichenden Dachs (Foto des Autors, 2000).

Abb. 26: Chepstow, Burg. Rekonstruktionsversuch der Überdachung und des Umlaufes des großen Palas in der 2. H. des 11. Jh. (nach J. K. Knight, s. Anm. [pozn.] 20).

(Übersetzung J. Noll)